

(4 години)

ЕМІГРАЦІЙНА ПОЕЗІЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

План

1. Феномен „празької школи”. Загальна характеристика.
2. Є.Маланюк – „Залізних імператор строф...”.
3. Тематичні мотиви творчого доробку Є.Маланюка.

Література

Основна:

1. Войчишин Ю. „Ярий крик і біль тужавий...”: Поетична особистість Євгена Маланюка. – К.: Либідь, 1993. – 160 с.
2. Климентова О. Історико-літературний феномен „празької школи” // Дивослово. – 2003. – № 10. – С. 13-18.
3. Клочек Г. Князь духу і мислі (До 100-річного ювілею Євгена Маланюка) // Українська мова та література. – 1997. – Ч 3 (19). – С. 1-3.
4. Куценко Л. Євген Маланюк: Витоки й еволюція творчої особистості: Автореф. дис. д. філол. н. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2002. – 32 с.
5. Лавріненко Ю. Плід дозрілості – „Серпень”, остання книжка поета // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: У 3-х кн. – Кн. 2. – К.: Рось, 1994. – С. 153-156.
6. Неврлий М. Празька поетична школа // Слово і час. – 1995. – № 7. – С. 21-27.
7. Салига Т. „Поезія і ніж” та строфи – на шаблі” // Маланюк Є. Повернення: Поезії. Літературознавство. Публікації. Щоденники. Листи. – Львів: Світ, 2005. – С. 3-16.

Додаткова:

1. Зварник Г. Чи існувала „празька школа” української літератури? // Українські проблеми. – 1995. – № 2. – С. 87-97.
2. Куценко Леонід. Зі сторінок нотатників Євгена Маланюка // Українська мова та література. – 2001. – Ч. 38. – С. 1-2.

Одним з найпомітніших осередків української еміграції у 20-30-х роках стала Прага. Тодішній уряд Чехословаччини з розумінням ставився до емігрантів з України, котрі тут, за її межами, мали можливість здобувати вищу освіту, розвивати науку і культуру. Переведення Українського вільного університету дозволило налагодити не лише педагогічну, а й велику наукову та видавничу діяльність.

Празька школа – умовна назва українських поетів міжвоєнного двадцятиліття, творчість яких відбувалася переважно в Празі. Поетичну школу утворили художньо найталановитіші пореволюційні митці, більшість з яких ще недавно зі зброєю в руках боролися за українську державу і після поразки УНР (1917-1921) опинились за кордоном. Це Ю.Дараган, Ю.Клен, Ю.Липа, Н.Лівицька-Холодна, О.Лятуринська, Г.Мазуренко, Є.Маланюк, Л.Мосендз, О.Ольжич, О.Стефанович, О.Теліга та інші.

Празька школа не мала ні статуту, ні програми. Ставлення до назви неоднозначне. Назва уперше була вжита професором В.Державиним у роботі „Три роки літературного життя на еміграції (1945-1947)” і відображала незаперечне

літературно-мистецьке явище і конституювала його ідейно-естетичну самобутність, трактують її часто як поняття територіальне або ж часове.

У „Літературознавчому словнику-довіднику” вказано: „празька школа” все-таки була, проявлялась у творчих рисах, спільних для її представників: яскравий неповторний історіософізм, вольові імперативи, націотворчий пафос, переважно стильовий синтез їхньої лірики, аристократизм, прагнення виокремитись, претензії на певний суспільний статус.

Деякі пражани друкувалися на сторінках часопису „Вісник”, редагованого Д.Донцовим, тому їх називали „вісниківською квадригою” (лат. квадрига – четвірка коней, запряжена водно ряд): Є.Маланюк, О.Ольжич, Олена Теліга, Л.Мосендз. Пізніше до них приєднався Юрій Клен.

Одним із перших пражан, що, заглиблюючись в українську давнину, оспівував „половецький степ”, княжі дружини, бронзу і метал, був **Ю.Дараган** (1894-1926), який разом з Є.Маланюком і Л.Мосендзом став родоначальником празької поетичної школи. Він першим, як поет окреслив комплекс ідей і почувань, характерний для пражан. Передчасно померлий (у таборах інтернованих, куди він потрапив після поразки військ Української народної республіки (УНР), захворів на туберкульоз) своєю єдиною збіркою „Сагайдак” (Прага, 1925) заслуговує на місце в історії української поезії („У Празі”, „З емігрантської кореспонденції”).

Д.Донцов захищав права українського народу на державність, гостро засуджував колоніальне становище України. Якоюсь мірою він був каталізатором суспільної думки, впливав на виховання свідомої мети, активної української людини – антипода традиційного українського ліричного романтика, селяка, тюхтія в різних його вимірах. Метром і найвизначнішим поетом празької школи був Є.Маланюк.

Народився Є.Маланюк 2 лютого 1897 року на Херсонщині. Формальне навчання почалося 1906 року в Єлисаветграді: вступив у земське реальне училище і закінчив його 1914 року. У стінах училища перебували П.Саксаганський, Ю.Яновський, М.Садовський. Отримавши диплом вступає до Петроградського політехнічного інституту, але з вибухом світової війни, щоб не бути мобілізованим на фронт, залишив навчальний заклад і став слухачем Військової школи в Києві.

У званні поручника (1916) направлений у Південно-Західний фронт, де він очолював кулеметну команду 2 Туркестанського стрілецького полку аж до Жовтневої революції (1917). Коли почався активний розклад армії і прийшли повідомлення про формування українських військових частин, він за допомогою Євгена Мешковського прибуває до Києва, в генеральний штаб України в жовтні 1917 року.

Українське військо під ударами орд у будьонівках залишило Україну (листопад 1920 року, що відбилося у поезіях Є.Маланюка „Ісход – 1”, „13 листопада 1920” та ін.). Далі: роззброєння, інтернація на території Польщі. „Для поляків українське переможене військо не було бажаним гостем (Григорій Клочек). Тримали їх в таборах – у холоді і голоді протягом трьох років 1920-1923.

У Подебрадах, у Чехії відкрилася Господарська Академія. На навчання приймали колишніх вояків Армії УНР, які мали відповідну установу. Є.Маланюк подав заяву, і коли прийшло повідомлення, що його прийнято, дістав візу від польського уряду і виїхав восени 1923 року до Чехословаччини. В Подебрадах він

записався на гідротехнічний відділ інженерного факультету. 1928 року закінчить Академію і здобуде фах інженера-гідротехніка.

1925 року у Подєбрадах виходить перша оригінальна збірка поета „Стилет і стилос”. 1928 року віддав до друку збірку віршів „Земля й залізо”, яка побачила світ 1930 року. Складається вона з трьох розділів: „Полин”, „Степова Еллада”, „Варяги”, вступного поетичного слова „Напис на книзі віршів” і замітки „Від автора”.

Тож, незважаючи на здобутий фах інженера-гідротехніка, Є.Маланюк багато уваги приділяє суто гуманітарним студіям. 1929 року переїздить до Варшави, де в нього було чимало знайомих серед українських і польських митців і включився у літературне життя одразу. Українські літературно-мистецькі сили у Празі, Побєбрадах займалися творчістю, організовували літературні вечори і дискусії.

За варшавського періоду життя Є.Маланюка побачили світ збірки „Земна Мадонна” (1934) і „Перстень Полікрата” (1939) та „Вибрані поезії” (1943), „Влада” (1951), 1954 окремою книжкою виходить поема „П’ята симфонія”, присвячена пам’яті Василя Тютюнника (генерал Української армії), і збірка „Поезії в одному томі”, „Остання весна” (1959), „Серпень” (1964). Есеїстка Є.Маланюка, що публікувалася у різних періодичних виданнях було видано двома окремими книжками під назвою „Книги спостережень” (Торонто, 1962. – Т. 1; Торонто, 1966. – Т. 2.).

У період II світової війни перебуває у Варшаві. Тут він прожив до 1944 року. Розуміючи, що не може залишатися на території, яка звільнялася радянськими військами, Є.Маланюк наприкінці 1944 року подається на захід – то була в його житті ще одна, друга еміграція. Знову табори, циганські мандри по чужині, емігрантські шляхи, знову доля вигнанця. 1945 року залишає другу дружину, чешку Савицьку і сина Богдана, подався до Німеччини. Тільки в 1949 році виїхав до Америки – трудився технічним рисувальником аж до 1962 року. Недаремно його називали українським Одисеєм. 16 лютого 1968 року в Нью-Йорку не стало Є.Маланюка.

Войчишин Ю. виділяє дві головні тематичні лінії в творчості Є.Маланюка: втрачена батьківщина; розбите особисте життя.

Майже всі твори з’явилися внаслідок протиставлення протилежних властивостей якогось явища (увиразнює і уточнює тематичний мотив). Назви збірок „Перстень і посох”, „Стилет і стилос”, „Земля і залізо” – всі ці назви починаються на одні і ті ж літери. Або в інших книжках заголовки знаходять свою протилежність у самій її побудові (збірка „Остання весна” має розділ „Перша весна”).

Досить умовно творчість Є.Маланюка можна поділити на **два основні періоди**: 1) поезія міжвоєнного часу, підсумована збіркою „Вибраного” (1943);

2) доробок, написаний після другої світової війни.

У найзагальніших рисах першому періоду притаманний войовничіший державницький характер, наближення й викликання апокаліптичних візій, в яких має очиститись і воскреснути Україна. Другий період, що увібрав наслідки нечуваної війни, посилюючи трагедійність світопочування поета, скеровував творчість до проблем особистості, захопленої виром історії.

Дебютна книжка Є.Маланюка мала назву „Стилет і стилос”. Стилет – символ одвічної борні, стилос – символ мистецтва. Стилет постає як „кинджал поезії”, що дістався в спадок від символістів, а стилет як „готичного вежа духу” акмеїстів.

Ця книга містить два цикли – „Біографія” і „Уривок з поеми”, де висловлено авторське одкровення про себе і свій рід. Біографічна строфа починає вірш. І, як правило, перші два рядки розповідно-біографічні, побутові, з елементами ремінісценцій „Внук кремезного чумака / січовика блідий правнук / Я закохався в гучних віках, / Я волю полюбив державну” (“Уривок із поеми”).

Образ каменю як елементу будови для Є.Маланюка завжди є формотворчим. Це і „новокам’яна доба” української історії, „що мовчить / мовчанням мудрості і віри” в надії на воскресіння із забуття, і „мурований степовий камінь” дідової і батькової хати, і міський камінь древніх міст і його „камінний сміх”. В поезіях „L’art poétique”, „Травень”, наприклад, кладе свій духовний камінь для майбутнього держави: „Не з воску – з каменю і міді я / Карбую вічні слова”.

Поет відбудовує і зводить нерукотворні храми завдяки архітектурній роботі Словом. Стилет у Є.Маланюка символізує і будівничий матеріал і зруйновану вежу, яку потрібно відбудувати, і Храм, в якому проголошується Слово.

Розглядаючи перші збірки, (Є.-Ю.Пеленський, Н.Лисенко) виокремлюють:

- біблійні мотиви (цикл „Євангеліє піль”),
- ремінісценції зі „Слова о полку Ігоревім” (вірш „Брязкіт зброї. Досвітній вітер...”, цикл „Ой у полі жито копитами збито”),
- театральні („Кафе”, „Театр”, „Один вечір”),
- ліричні („Лист”, „Березіль”),
- мотиви журби за втраченою батьківщиною („Ісход – I”, „Ісход – II”, „13 листопада 1920”, „Еміграція”, „Чужина”, „Під чужим небом” /рядки із поезії "Чужий – несучий тягар"/).

Богдан Романенчук виокремлює:

- Історіософські: „Псалми степу”, „Вітри історії”, „Варязька балада”, „Діва-Обида”, „А може й не Еллада...”.
- роль поета і поезії в суспільстві: „Напис на книзі віршів”, „Ars poetica” (Поет – механік людських мас, динамо майстер, будівничий / Талант – ліричне джерело). У „Псалмах степу” просить пробачення за „богохульні вірші”: „прости тверді, зневажливі слова!”
- політичні: „Зловісне” про перші хвили більшовицького терору (Знов захід буряний. Недобрий. / Знов пророкує кров’ю літер, / Що ми загинем, яко обри, / Що буде степ, руїна й вітер...) – експресивно створена уявою поета картина його сучасності. В „Оді до прийдешнього” оцінює себе і своє покоління. А „Демоні мистецтва” узагальнює:

На хресті слова розіп’ятий
Цвяхами літер,
Один. Яким же криком ще маю кричати
Страшної епохи син? З кривавого маса днів?

- філософські. Деякі поезії виконують певну апостольську (пошанницьку) функцію: „Я – кривавих шляхів апостол / В голубі невечірні дні” („Біографія”), „А так бажалось, так хотілось / Апостольського постоло” („Юрієві Дараганові”).

Про Страшний Суд йдеться у поезії „Візія”; про нового Мойсея – національного Месії в поезії „Молитва”; візії майбутнього спостерігаємо в таких творах, як „В майбутнє”, „Ода до прийдешнього”.

Літературні портрети. У літературному світі прапором пробудження української національної мислі вважає Є.Маланюк Т.Шевченка (йому присвячена поезія „Шевченко”) і до певної міри П.Куліша (саме він побачивши безнадійність своїх намагань піднести націю на відповідний рівень духовного і національного життя, зневірився і у вірші „Псалтирна псальма” написав: „Народе без путя, без чести, без поваги”).

Відсутність елемента боротьби в нашого народу була для Є.Маланюка одною з головних причин того, що Україна-Еллада стала легкою жертвою кочовників. Це витворило в поетичній уяві поета образ жінки (України), тілом якої насолоджувалися всі, кому вона лежить на шляху. У доробку поета є декілька віршів, у яких він називає Україну привабливо-безсилою і прекрасною степовою бранкою, яка покірливо йде з лукавим усміхом у полон, в чужий намет.

Україну, як центральний мотив своєї творчості, моделює поет часто протилежними фарбами. Мабуть у Є.Маланюка нема жодного вірша, де б він назвав свою батьківщину Україною. В нього – вона часто Еллада: або в позитивному плані „сонячна Еллада”, або в негативно-саркастичному „проклятий край”:

Елладо Скитська, Елладо Степова,
Сарматських Афродит, кирпатих Аполлонів!

Зустрічаємо й негативні образи на означення України: „коханка, а не мати”, „відьма-сотниківна”, покритка – „так покриткою йдеш віками”, мати яничар, повія ханів і царів, які ставлять під сумнів мораль і честь:

У творчості поет послуговується найбагатшим арсеналом поетичних засобів: ліричних, епічних, драматичних, традиційних і новочасних, близьких до народно-поетичних (умовно кажучи – простих) і вишукано класичних.

Поезія митців Празької школи – це голос свідомості української еліти, яка представляє собою не масу, а Націю, що прагне власної державності. У цьому цінність та вічність мистецького здобутку поетів Празької школи, бо він виховує свідому і освічену українську націю.